

DOLG BORISU KRAIGHERJU

Razumno in optimistično je razvijal svoje misli in uveljavljal vedno bolj domišljeno humanistično prakso. Ta praksa se je začela pri revolucionarni strogosti in disciplini ter se izpopolnila s simpatijo do sodelavcev, s prizadevanjem biti pravičen do vseh, s skrbnim negovanjem prijateljstva, s spoštovanjem in priznavanjem resničnih zmožnosti, vrlin in uspehov vsakogar. Pred petnajstimi leti je prvi opozoril na nehumanost takšnih kritik v tisku, ki so brezobzirno in v podrobnostih razkazovale javnosti »grešnike«, namesto da bi odločno in hkrati rahločutno izvajali kadrovske zamenjave glede na nagnjenja in zmožnosti posameznikov. V svojih zadnjih govorih decembra 1966 je sparil pred tem, da bi spet in spet iskali »grešne kozle« in jih dajali »na pranger«, češ da so ti krivi raznih slabosti, ko vendar vemo, da imamo opraviti z globljimi vzroki. Sodil je, da tako ravnanje diši po demagogiji. Govoril je o »kriodah družbe kot celote« in o tistih, ki so vodili slabo kadrovsko politiko, ko so postavljali neustrezne ljudi na zahtevne položaje. Bil je odločen nasprotnik »etiketiranja« in poudarjal, da on ne more nikoli deliti funkcionarjev na tiste, ki so za reformo, in tiste, ki so proti njej. Vedel je, do kakšnih nepravilnosti, ozkosti in zlorab lahko pripelje takšno poenostavljeno opredeljevanje, ki je deloma dediščina iz prvih časov gibanja. Humanizem, za katerega se je zavzemal, je imel globoke korenine v njegovi mladosti, v usodi robijaša, ki gre skozi Glavnjačo in Sremsko Mitrovico, v asketskem odrekanju ilegalca, v lakoti in strahu v Gonarsu, v revščini ljudstva, v ogroženosti slovenskega naroda. V najtežjih okoliščinah se je dvignil najvišje. Znal je združevati in razvijati take, navidez ali pa včasih tudi v resnici težko združljive kategorije, kot je ostrost in prisrčnost, naglo organizacijsko ukrepanje in bogato vsebinsko snovanje, resnobo in ironijo, ki sprosti napetost, čut za nepočakanost ljudstva v njegovih revolucionarnih prizadevanjih ter potrebah in hkrati trezno presojo možnosti za njihovo izpolnitev.

Nemogoče je v nekaj splošnih besedah in ob takih prilikah običajnih stankih podati zapleteno podobo Borisa Kraigherja, podobo, ki bi nam vsaj do neke mere osvetlila njegove najznačilnejše karakterne in intelektualne črte. Gre pa seveda predvsem za te. Nekje sem takoj po njegovi tragični nesreči bral tole: Bil je pripadnik materialistične evropske misli in Oktobra. Drugje so spet zapisali: Bil je komunist. Vse to je res, a pove bore malo. Koliko jih je, za katere veljajo ista izhodišča in iste oznake, a so popolnoma drugačni! Gre za več: za to, kakšen je bil njegov slog dela in njegova osebnost v podrobnostih, kako se je koval, kdo mu je pomagal, kako je na Oktober navezoval nova pota in kakšne

misli je razvijal, pričenjajoč kot študent pri Anti-Dühringu, kaj je specifično njegovega. Tvorno osebnost njegove vrste, ki ji je zoprno dolgočasno posploševanje in bobneči patos, je zelo težko vkleniti v vrsto pogosto izkoriščanih pridevnikov, samostalnikov, splošnih ocen. Izmuzne se nam. Bolj jo osvetlimo z žarometom primerov, z glagoli, s konkretnim nizanjem dejanj in misli. Razdal se je in zableščal doma, v državnem obsegu in tudi v svetu v tisočih konkretnih dejanj, srečanj, stikov, zvez, razgovorov, iskanj in snovanj, konstruktivnih spodbud, neusmiljenih kritik, bojev, prijateljske pomoči in zaščite. Ko bo zbranega kolikor mogoče več vsega, kar je zapisal, pripovedoval, odklanjal, odobraval in delal, mu bomo bliže in bomo v večji meri razumeli in občutili tiste njegove odlike, zaradi katerih nas je zgrabila žalost, ko ga ni bilo več in smo se jih prav zavedeli šele v tem trenutku. Zbrati vse to v zajetni knjigi — to je naš prvi, neposredni dolg Borisu Kraigherju. Tako bo njegova podoba dostopnejša tudi mladim generacijam, kar je nemara najpomembnejše, saj je bil v najvišji meri človek, kakršnega potrebuje naš in prihajajoči čas.

»Prav gotovo vidi vsaka generacija svoje poslanstvo v tem, da bi svet nanovo izgradila. Moja generacija pa ve, da tega ne bo napravila. Toda mogoče ji bo pripadla še pomembnejša naloga — preprečiti polom sveta.«

Borisovo življenje je bilo v ostrem nasprotju s temi mislimi francoskega pisatelja Alberta Camusa, na katere sem naletel po naključju, ko sem zbiral njegove članke, govore in predavanja; njemu je prizadevanje za socialistično družbo napolnilo življenje, mu dalo poleta in pomenilo nepogrešljivo prvino osebne sreče. »Janez« je spadal v prve vrste nemirnih borcev za drugačno družbo. Socialistična graditev v Jugoslaviji je seveda delo več generacij. Njegova je nekako v sredi; njeno delo se pričinja v letih čvrste konsolidacije komunističnega gibanja v Jugoslaviji, ko je to v neprestanem, kontinuiranem dviganju (kljub nekaterim krizam); ta rod se uveljavlja nekoliko laže, kot so se starejši, ki so opravili prva najtežja dela. Borisova generacija je vnesla nove prvine v miselni kompleks, v prakso in v stil dela ter se čvrsto povezovala s prihajajočimi mlajšimi generacijami. Na vprašanja vojne in miru je imel Boris optimističen pogled. »Velike vojne ne bo več!« je nekoč v družinskem krogu samozavestno pribil, poudarjajoč pri tem poleg velikih sprememb v razmerju svetovnih sil zlasti prvino socializma, nove družbe, ki se kljub vsem stranpotem vendarle prebija do kvalitetno novih odnosov med ljudmi, in to v socialističnih deželah, v nekdanjih kolonijah in tudi v klasičnih starih metropolah. Borisovo osebno dozorevanje se ujema in sklada z razvijanjem in napredovanjem socia-

lizma pri nas od prvih tipajočih začetkov nove oblasti v narodno osvobodilni vojni prek graditve avtarkične socialistične družbe do — odprte, federalistične in samoupravljalске. Družbena in gospodarska reforma, najvišji vzpon socializma pri nas, poln novega za ves svet, je hkrati višek in najpomembnejše razdobje Borisovega življenja. Bil je najsposobnejši, razumen uresničevalec reforme in njen propagator, ki je s takimi parafrazami, kot je tista o Martinu Krpanu, ki mora menjati poklic, ponazarjal naše nuje in zahteve modernega časa. Kolikor mu je dopuščal čas, je proučeval podobne prelomnice pri Fincih, Francozih, v Ameriki, v socialističnih deželah, zlasti seveda v Evropi, ki mu je bila najbližja. V tem zadnjem razdobju je v najvišji meri razvil svoj stil dela in humanistične socialistične zamisli ter prakso, ki je značilna, prej seveda v ožjem okviru, za vse prelomnice v njegovem življenju.

Intenzivnost pri delu, ta kategorična zahteva našega časa in še posebej naše skupnosti, obremenjene s tradicijo nedelavnosti, je združeval s sistematičnostjo. Na sestanke se je skrbno pripravljaj, preziral improvizacije, si prizadeval, da bi se dokopal do znanstvene analize zapletene stvarnosti, s katero se je spoprijemal. Za njegov stil dela je bilo značilno tole: da bi si ustvaril podobo o kakšnem vprašanju in našel najboljšo rešitev, je izkoristil ves mehanizem družbenega upravljanja, znanstvenih institucij in uprave. Pri tem pa mu organizacijski sistem ni zasenčil razgleda, da bi izgubil izpred oči smisel in vsebino. Ko sem se mu 1963. pritoževal, da so onoprič reorganizirali organizacijo založb in vključili nekdanje samostojno združenje v neko sekcijo pri zvezni zbornici, me je zavrnil: »Zakaj te to nervira? To ni važno!« »Kaj pa je važno?« »Važno je, da izdajate knjige!« Ko sem mu navedel, da pripravljamo neke koprodukcije z znanimi beograjskimi založbami in z inozemstvom, je spet pomembno vzkliknil: »To je važno!« Sam o sebi je v zadnjih letih sodil, da je poslovní človek, vedoč, da mu je ta poklic narekovala politika, saj je bil ves politik. Združeval je revolucionarni polet s premišljeno poslovnostjo, ki ji dajejo smisel humanizem, družbeni smotri. Poudarjal je, da je tudi reforma v nekem smislu vojna, ki terja nadčloveških naporov. Ni dooma, da je v tej vojni tiste usodne zimske noči sam izkroval zaradi prevelikih naporov.

Njegov slog dela je vključeval intenzivno sodelovanje: pri partizanih s partizani; v reformi z ekonomisti, poslovnimi ljudmi, delavci, strokovnjaki; v vprašanjih kulture s profesorji, akademiki, umetniki. Potegoval se je za najkvalitetnejše sodelavce, odklanjal šarlatane in zasmehoval frazerje vseh vrst. In v posamezna področja se je spuščal le tako daleč, kolikor je menil, da je kot politik dolžan in da mu je kot nestrokovnjaku še dovoljeno. Spoštovanja vredno je bilo, kako se je

često omejeval v meritornem ocenjevanju nekaterih kulturnih pojavov, ker je menil, da je za to poklican le strokovnjak, pa čeprav je imel o tem svoje mnenje. Ko je spraševal, zakaj izhajajo v »Zbranih delih slovenskih pesnikov in pisateljev« sodobnejši avtorji z zamudo ali pa sploh ne, smo mu to pojasnjevali s pomanjkanjem urednikov. Ves se je poglobil v to, kje dobiti najboljše urednike in kako jim omogočiti in olajšati delo. Ni se ustavljal pred težavami, tožil ali celo pobegniti v lojalno opozicijo. Vrtal je za rešitvami, in ko jih je odkril, se je lotil dela. »Zagrizi se v delo!« mi je govoril, ko sem mu na začetku zasedbe pravil o velikih težavah na terenu.

K njegovim uspehom so pripomogli tudi tovariši, ki so mu zaupali in napredni milje, iz katerega je izšel. Pretežno je bil v rodni Sloveniji, domovine za daljši čas ni nikoli zapustil. Niti sebični birokratski krogi niti drugačni škodljivci mu niso mogli do živega, kot se je to deloma zgodilo nekaterim njegovim sodobnikom. Med sodelavci, ki ga niso ovirali, temveč spodbujali, se je razigrala neizčrpna tvornost tega heroja in gospodarstvenika, človeka širokega srca.

Njegova življenjska pot priča, v kakšne moralne in kulturne višine se lahko dvignejo najnaprednejši tvorci naše revolucije. Pa ne samo naše, temveč svetovne, vsega napredka v svetu. Priča pa tudi o razgledih, ki se odpirajo prihajajočim generacijam, ki bodo najbrž v lažjih okoliščinah nadaljevale tudi Borisovo delo. Njegov primer spodbuja in obvezuje. V tem je naš drugi veliki dolg Borisu Kraigherju.

Ivan Bratko